

จิตอาสา กับ บทบาท การอนุรักษ์ และการจัดการป่าชุมชน
กรณีศึกษา ภูเตาโป่ง ป่าชุมชนบ้านบึงกุ่ม ต.นาหอ อ.ด่านซ้าย จ.เลย*
Volunteer Spirit and Roles of Community Forest Conservation and
Management: Case Study of Phu Tao Pong, Ban Bueng Kum
Community Forest, Na Ho Sub-district, Dan Sai District, Loei
Province.

พยุงพร ศรีจันทวงศ์

Phayungporn Srichanthawong

ศาสตราจารย์ ดร.

Sakorn Phromkot

มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย

Loei Rajabhat University

E-mail: Phayungporn @gmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอบทบาทของจิตอาสาป่าชุมชนบ้านบึงกุ่มต่อการขออนุญาตเพื่อจัดตั้งป่าชุมชน การอนุรักษ์และการจัดการป่าชุมชนภูเตาโป่ง บ้านบึงกุ่ม อ.ด่านซ้าย จ.เลย โดยใช้แนวคิดการมีส่วนร่วม และการจัดการป่าชุมชน ผลการศึกษาสรุปได้ว่า จิตอาสาป่าชุมชนบ้านบึงกุ่ม เป็นกลุ่มของคนหนุ่มในหมู่บ้านที่เข้าไปทำงานในเมืองหลวง หวนกลับมาเกิด พบเห็นความเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติภูเตาโป่งซึ่งเป็นป่าที่บรรพบุรุษได้สละพื้นที่เพื่อให้เป็นป่าตามโครงการอีสานเขียว ผลจากการสำรวจพบพื้นที่ป่าต้นน้ำถูกบุกรุก ส่งผลให้น้ำในลำต่างๆเหือดแห้ง แหล่งอาหารและสมุนไพรลดน้อยลง กลุ่มจิตอาสาจึงเกิดแนวคิดที่จะขออนุญาตต่อกรมป่าไม้เพื่อจัดตั้งเป็นป่าชุมชนขึ้นเพื่อการอนุรักษ์ในการดำเนินการได้พบปัญหาและอุปสรรคต่างๆ แต่กลุ่มจิตอาสาได้มีกระบวนการต่อสู้โดยการสร้างเครือข่ายกับชุมชน สังคมภายนอก ตลอดจนการร้องขอภาครัฐเพื่อนำเสนอปัญหาในพื้นที่ผลการขอสู้และต่อรองในรูปแบบต่างๆ ชุมชนได้รับอนุญาตจากกรมป่าไม้ให้จัดตั้งป่าชุมชน เมื่อวันที่ 25 สิงหาคม 2558 ทำให้มีทรัพยากรธรรมชาติที่หลากหลาย มีบริหารจัดการในรูปแบบกรรมการ

* Received 20 July 2019; Revised 10 August 2019; Accepted 15 September 2019

ป่าชุมชน มีกฎระเบียบโดยชุมชน มีกิจกรรมและ รูปแบบในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอาทิ เช่น กิจกรรมการสร้างสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติกิจกรรมเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ โครงการในท้องถิ่น และในงานประชุมสัมมนาในระดับชาติกิจกรรมการใช้ผลประโยชน์จากป่าชุมชน ส่งผลให้ชุมชนมีจิตสำนึกในการอนุรักษ์ป่าชุมชน มีความภาคภูมิใจในผืนป่าที่บรรพบุรุษได้เสียสละพื้นที่เพื่อเป็นป่าอนุรักษ์ส่งผลให้ได้รับรางวัลรองชนะเลิศระดับประเทศ โครงการ “คนรักป่า ป่ารักษ์ชุมชน ประจำปี 2559” โดยกรมป่าไม้ร่วมกับบริษัทไฟฟ้าโฮลดิ้งจำกัด

คำสำคัญ : จิตอาสา, การอนุรักษ์และการจัดการป่า, ป่าชุมชน, ภูเขาโป่ง.

Abstract

The propose of the academic article was to present roles of the “Ban Bueng Kum” community forest volunteers towards submitting for Royal Forest Department (RFD)’s permission of community forest establishment and the conservation and management of Phu Tao Pong’s community forest, Ban Bueng Kum, Na Ho sub-district, Dan Sai district, Loei province, under the concepts of community forest participation and management. The research results were concluded that the “Ban Bueng Kum” community forest volunteers were the village’s youth, having worked in Bangkok, the capital of Thailand, and returned to their homeland, observed the natural change of Phu Tao Pong, which was sacrificed as the natural forest by their ancestors under the government’s Green Eastern Project. Apart from the survey, much more forested areas of water resources were found to be invaded. As a result, water in many natural ponds were found to be parched, and food resources and herbs were obviously found reduced. Then, these volunteers agreed to ask for Royal Forest Department’s permission to establish the community forest with the purpose of forest conservation. On the operation of the community forest conservation, there were many problems and obstacles, and the fighting process was raised by the volunteers through the network of external communities and societies, including asking for an opportunity to propose the related state agency the problems in the area. As a result of various formations of fighting and

negotiation, the community was allowed by Royal Forest Department to establish the community forest on August 25, B.E. 2558. After that, the community forest was found abundant with the diversity of natural resources, the community forest management was found to be managed by the community forest committee, and the rules and regulations of the community forest management were found to be issued by the community. Besides, there were also activities and formations of natural resource management such as the activity on awareness of natural resource conservation and the public relations activity on local projects. In the Ninth National Community Forest Contest,

Keyword : Volunteer Spirit, Forest Conservation and Management, Community Forest, Phu Tao Pong

บทนำ

ทรัพยากรป่าไม้เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีความสำคัญและมีคุณค่ายิ่งต่อมนุษย์ อีกทั้งยังมีความสัมพันธ์และเกี่ยวข้องกับการคงอยู่หรือการเปลี่ยนแปลงของทรัพยากรธรรมชาติอื่นๆ อาทิอากาศน้ำแร่ธาตุและสัตว์ป่า สถานการณ์การบุกรุกพื้นที่ป่าไม้ในไทยรุนแรงขึ้นอย่างต่อเนื่อง อันเนื่องมาจากจำนวนประชากรในประเทศที่เพิ่มขึ้น และการขยายตัวทางด้านเศรษฐกิจทำให้ประชาชนใช้ประโยชน์จากป่าไม้มากขึ้น ทั้งในลักษณะของการเป็นที่อยู่อาศัย การตัดไม้เพื่อการค้า การเผาพื้นที่ป่าเพื่อ การเกษตรการเปลี่ยนพื้นที่ป่าเป็นพื้นที่ท่องเที่ยว รวมถึงการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานของรัฐ ได้แก่ การ สร้างเขื่อนการตัดถนน และการเดินสายไฟแรงสูงก็เป็นสาเหตุหนึ่งของการทำลายพื้นที่ป่าเป็นบริเวณ กว้าง นั้นแสดงให้เห็นว่าเนื้อที่ป่าที่ลดลงส่วนใหญ่เกิดจากการกระทำของมนุษย์ (กรมป่าไม้, 2553)

เมื่อสภาพสังคม เทคโนโลยีได้พัฒนาขึ้นตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ส่งผลให้อำเภอด่านซ้ายมีความเจริญทางด้านสาธารณูปโภค การคมนาคม สังคมแบบดั้งเดิม กลายเป็นสังคมสมัยใหม่ วิถีชีวิตผู้คนเปลี่ยนแม้กระทั่งวิธีการเกษตรอีก ทั้งการเพิ่มขึ้นของประชากรส่งผลให้เกิดการย้ายถิ่น คนภายนอกเข้ามา ดังที่ศรีศักร วัลลิโภดม และคณะ (2547 : 166) กล่าวว่าความสัมพันธ์ของคนลุ่มน้ำหมันกับคนต่างถิ่นก็เริ่มชัดเจนมากยิ่งขึ้นในสมัยสงครามโลกครั้งที่สอง โดยเฉพาะในแง่การค้าขาย เริ่มมีคนท้องถิ่นอื่น เช่น คนเหนือคำผ้า คนจีนค้าขายอาหารและเครื่องใช้ในชีวิตรประจำวัน และคนเวียงจันทน์มาขายอาหาร เริ่มเดินทางเข้ามาทำการค้าเล็กๆ น้อย และภาพของการค้าดูจะชัดเจนคึกคักยิ่งขึ้นหลังปี พ.ศ.2500 นับจากเริ่ม

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่มีการตัดถนนสายสำคัญเข้าสู่ด่านซ้ายประกอบกับการเข้ามาพัฒนาของข้าราชการหน่วยต่างๆ โดยเฉพาะหน่วยทหารที่เข้ามาปราบปรามผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ในเขตอำเภอนาแห้ว ด่านซ้าย จังหวัดเลย ยิ่งส่งผลให้คนกลุ่มต่างๆ เหล่านี้เดินทางเข้ามาจับจองซื้อหาและเช่าที่ดินคนท้องถิ่นในเขตอำเภอด่านซ้ายเพื่อประกอบการค้าตามที่ตนเองถนัด

ดูเหมือนว่าการย้ายถิ่นและการซื้อ-ขายที่ดินของคนด่านซ้ายนั้นยังคงดำเนินเรื่อยมาจนถึงปัจจุบันเพื่อทำธุรกิจที่พึกเพราะด่านซ้ายเป็นพื้นที่การท่องเที่ยว หรือเพื่อปลูกยางพารา ส่งผลให้เกิดการบุกรุกพื้นที่ป่าสงวน การแผ้วถางป่าเพื่อทำการเกษตร ตลอดจนรุกล้ำพื้นที่ป่าชุมชนอันเป็นพื้นที่ใช้สอยของผู้คนในชุมชนด่านซ้าย โดยเฉพาะภูเตาโป่ง อันเป็นภูเขาสำคัญของชุมชนโพนหนอง บุ่งกุ่ม นาเวียง

ภูเตาโป่ง เป็นภูเขาลูกหนึ่งของป่าชุมชนบ้านบุงกุ่ม ตั้งอยู่หมู่ที่ 1 ตำบลนาหอ อำเภอด่านซ้ายจังหวัดเลย มีเนื้อที่รวมกว่าสี่พันไร่ ประเภทที่ดินเป็นป่าสงวนแห่งชาติป่าภูเป้อยู่ ป่าภูซี้เถ้า และป่าภูเรือและเป็นป่าตามพระราชบัญญัติป่าไม้พุทธศักราช 2484 มีอาณาเขตติดต่อก็คือทิศเหนือติดกับบ้านน่าน้ำท่วม ทิศตะวันออกติดกับบ้านห้วยตาด ทิศใต้ติดกับบ้านนาเวียง และทิศตะวันตก ติดกับเขตชุมชนบ้านบุงกุ่ม ได้รับการอนุญาตจากกรมป่าไม้ให้จัดตั้งเป็นป่าชุมชนบ้านบุงกุ่ม รหัสป่าชุมชนที่ 4205100101 ลงวันที่ 25 สิงหาคม 2558 และมีผลบังคับใช้ตั้งแต่ 25 สิงหาคม 2558 ถึงวันที่ 24 สิงหาคม 2568 ถือเป็นความสำเร็จของทีมจิตอาสาป่าชุมชนบ้านบุงกุ่ม และถือเป็นต้นแบบของการจัดตั้งป่าชุมชน และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ลุ่มน้ำหมัน ดังจะนำเสนอต่อไป

ภูเตาโป่งกับการจัดการป่าชุมชนบ้านบุงกุ่มในยุคอดีต

นับตั้งแต่ พ.ศ. 2528 ราว 40 ปีบรรพบุรุษชาวบ้านบุงกุ่มได้ขึ้นไปทำไร่ข้าว ข้าวโพด และเลี้ยงวัวบนภูเตาโป่ง มีวิธีการเกษตรแบบดั้งเดิม คือไม่ใช้เครื่องจักร ปลูกเพื่อบริโภคในครัวเรือนแต่จะทำการแผ้วถางพื้นที่ไปเรื่อยๆ ไม่ทำที่เดิมปล่อยให้รกตามธรรมชาติแล้ววนกลับมาทำที่อีกสามปีต่อครั้ง การทำเช่นนี้ถือเป็นภูมิปัญญาการฟื้นฟูดินและทำให้ข้าวงามมาก ในขณะที่การเลี้ยงวัวจะเลี้ยงในลักษณะปล่อยในป่าช่วงฤดูฝน โดยจะทำปางไว้สำหรับรวมวัวให้สัญญาณวัวโดยการเคาะโป่ง หรือขึ้นไปดูแลวัวเดือนละครั้ง ส่วนคนที่ทำไร่ข้าว ข้าวโพดจะล้อมรั้วไร่ของตนเพื่อกันวัวมากินข้าว สภาพป่ายังมีความสมบูรณ์มีไม้เศรษฐกิจและค่าต่างๆ ค่อนข้างอุดมสมบูรณ์วิถีของผู้คนในยุคนี้ยังมีความเชื่อพิธีกรรมเกี่ยวกับการเลี้ยงตาแยก การคอบผีปาก่อนเข้าป่า และไม่ตัดไม้บริเวณที่เป็นป่าต่างๆ เพราะมีความเชื่อว่าตามป่ามีสิ่งศักดิ์สิทธิ์อาศัยอยู่ ยังถือว่าแหล่งน้ำบนภูเตาโป่งมีความอุดมสมบูรณ์มาก แม้ว่ายุคนี้มีการเข้ามาสัมปทานป่าของนายทุนแล้วก็ตาม ถือได้ว่ายุคแรกนี้มีการจัดการป่าเพื่อประโยชน์ใช้สอย

ด้านการเลี้ยงสัตว์และการเพาะปลูก ส่วนการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำนั้น ใช้ความเชื่อ ภูมิปัญญาในเรื่องป่าศักดิ์สิทธิ์ซึ่งนั้นจึงถือว่าการไม่ตัดไม้บริเวณต่างๆ เป็นการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำด้วย

ผลจากการเข้ามาของ “ทุนนิยม” ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางธรรมชาติเกิดภาวะการแห้งแล้งอย่างหนัก จวบจนเมื่อประมาณปีพ.ศ.2528 รัฐได้นำโครงการอีสานเขียวเข้ามาดำเนินการในพื้นที่ ทำให้ชุมชนบ้านบุงกุ่มได้หยุดทำไร่บริเวณภูเตาโปง แล้วปล่อยให้เป็นที่ดินรกร้าง ป่าค่อยๆ ฟื้นตัวมีความอุดมสมบูรณ์หลายครอบครัวสามารถอยู่ได้โดยใช้ป่าเป็นที่พึ่งถือเป็นจุดเริ่มต้นของการอนุรักษ์ผืนป่าของชุมชนบ้านบุงกุ่ม และในปี 2546 เริ่มมีการบุกรุกของชุมชนใกล้เคียงเข้ามาตัดไม้เถาถ่านในป่าชุมชนและเมื่อปีพ.ศ. 2550 ได้มีการจัดทำบันทึกข้อตกลงเพื่อไม่ให้มีการบุกรุกป่าเพิ่มเติม มีการแบ่งแนวเขตที่ชัดเจน (สำนักงานป้องกันรักษาป่าไม้ ลย.4 (โคกงาม) อ.ด่านซ้าย จ.เลย เป็นผู้จัดทำบันทึก) แต่ดูเหมือนว่าการบุกรุกยังคงดำเนินเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน การเข้ามาแผ้วถางและครอบครองพื้นที่ป่าดังกล่าวส่งผลให้ชำต่างๆ เหือดแห้ง ในฤดูฝนมีการชะล้างและพังทลายของหน้าดิน และไหลผ่านลำต่างๆ ลงมาอย่างรวดเร็วสู่ลำน้ำหมัน มีโคลนและตะกอนดินไหลลงมาจำนวนมาก และการเข้ามาบุกรุกดังกล่าวยังส่งผลต่อแหล่งอาหารได้แก่ ผักหวาน อีลอก เห็ดต่างๆ กบหอน และยาสมุนไพรพื้นบ้านที่ชุมชนได้พึ่งพาอาศัยมาตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันลดลงอย่างมาก

จุดเริ่มต้นของจิตอาสาป่าชุมชนบ้านบุงกุ่ม

ในปี 2554 กลุ่มคนหนุ่มที่เข้าไปทำงานในเมืองได้กลับสู่บ้านเกิด ได้ตั้งข้อสังเกตความเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติภูเตาโปงที่เคยเห็นตั้งแต่เด็ก เป็นต้นว่า เมื่อกั้นน้ำห้วยกลองเพื่อสูบน้ำทำนา มีทรายทับถมจำนวนมาก น้ำหมันหลังหมู่บ้านแคบ แห้งขอด น้ำขุ่น น้ำขุ่นตามห้วยหนองเริ่มน้อยลง จึงชักชวนกันขึ้นไปสำรวจป่าหลายครั้งพบเห็นการบุกรุกของชุมชนข้างเคียงและชุมชนที่เคยเป็นคู่อริในปี 2550 ซึ่งบุกรุกล้ำแนวเขตเข้ามา จึงเกิดแนวคิดริเริ่มที่จะต่อสู้เพื่อเรียกร้องร้องผืนป่าของบรรพบุรุษซึ่งเคยสละพื้นที่ทำกินตามนโยบายรัฐ ในนามจิตอาสาป่าชุมชนบ้านบุงกุ่มโดยเริ่มจากกลุ่มเล็กๆ และเริ่มหาแนวร่วมจากกลุ่มเพื่อนๆ เครือญาติในชุมชน และกลุ่มผู้ที่เคยเป็นพรานป่า เป็นอาสาสมัคร หรือเคยเป็นผู้นำชุมชนที่มีส่วนร่วมในเหตุการณ์การต่อต้านการบุกรุกป่าเมื่อปี 2550 ซึ่งกลุ่มนี้เรียกตนเองว่ากลุ่มจิตอาสาป่าชุมชนบ้านบุงกุ่ม มีแนวคิดที่จะขออนุญาตจัดตั้งป่าชุมชนบ้านบุงกุ่ม และมีกระบวนการเพื่อขอจัดตั้งดังนี้

1. การสร้างความร่วมมือในชุมชนและสร้างเครือข่ายกับหน่วยงาน ภาครัฐ และเอกชน ถือเป็นการเริ่มต้นของการขออนุญาตจัดตั้งป่าชุมชนฯ สิ่งสำคัญคือการรวมใจหรือสร้างแนวคิดร่วมของทมิจิตอาสา คนในชุมชนก่อนโดยใช้วิธีการโน้มน้าวพูดคุยตัวต่อตัวเสียก่อน เพื่อให้มีความมั่นใจ และเชื่อมั่นว่าสมาชิกจิตอาสาฯ มีแนวคิดร่วมกัน แล้วขั้นต่อไปคือการให้ความรู้เรื่องการจัดตั้งป่าชุมชน ประโยชน์และข้อดีของการจัดตั้งป่าชุมชนแก่คนในชุมชน และการประชาสัมพันธ์ในชุมชนว่าจะยื่นจัดตั้งเป็นป่าชุมชนหรือไม่ โดยประสานไปยังสมาคม

ต่อต้านโลกร้อน และผู้มีความรู้เรื่องการจัดตั้งป่าชุมชนมาให้ความรู้แก่ชาวบ้านก่อนประชาพิจารณ์และยื่นเรื่องเพื่อจัดป่าชุมชนตามขั้นตอนต่อไป

จิตอาสาป่าชุมชนได้ขยายเครือข่ายการจัดตั้งป่าเพื่อสร้างแนวร่วมไปยังหมู่บ้านนาเวียง ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่เคยร่วมต่อสู้การบุกรุกป่าฯ เมื่อปี 2550 พร้อมกับการเปิดเวทีสนทนาที่นี้ด้านซ้ายเพื่อนำเสนอเรื่องราวของป่าชุมชนบ้านบุงกุ่ม 2 ครั้ง คือ ครั้งที่ 1 ตุลาคม 2557 ณ ศาลาประชาคม อำเภอด่านซ้ายโดยนำเสนอเรื่องป่าชุมชนบ้านบุงกุ่ม จัดเวทีเรื่องเล่าจากป่าชุมชนทำนุพระศการป่า ภาพหินยก ขายหมากก่อ ได้รับความสนใจจากจากชาวด่านซ้าย จำนวนมาก ถือว่านี่คือครั้งแรกของการเปิดตัวป่าชุมชนทำให้ผู้คนรู้จักป่าชุมชนบ้านบุงกุ่มมากขึ้น การจัดกิจกรรมนั้นยังมีการเปิดตัวหนังสือด่านซ้ายไทเลย ครั้งที่ 2 เกิดกระแสการตื่นตัวเรื่องป่าของชุมชนของคนด่านซ้าย ในช่วงนี้มีผู้คนสนใจที่จะขึ้นไปชมภูเตาโปงจำนวนมาก (อรรถพันธ์สิริคุ้มครองกุล, สัมภาษณ์ 16 ธันวาคม 2558) ทีมจิตอาสาจึงได้จัดเวทีอีกครั้งในช่วงระยะเวลาใกล้เคียงในเดือนมีนาคม 2558 โดยใช้แนวความคิดจัดงานคือ แต่งงานกับป่าเพื่อสื่อความหมายถึงการอยู่ร่วมกันของคนกับป่า พร้อมกับแจกกล้าไม้แก่ผู้มาร่วมงาน ตลอดจนเปิดตัววารสารด่านซ้ายทุบเคียวครั้งแรก ผลการจัดเวทีครั้งนี้สร้างความสนใจ ความตระหนัก ของคนด่านซ้ายอย่างกว้างขวาง

ในช่วงนี้กระแสของการต่อสู้ป่าชุมชนเป็นไปอย่างเข้มข้น ทีมจิตอาสาเริ่มได้รับแรงกดดันจากภายนอก ถูกข่มขู่จากกลุ่มนักการเมือง กลุ่มนายทุน ผู้มีอิทธิพลในท้องถิ่น รวมถึงการยื่นเรื่องการจัดตั้งป่าชุมชนต่ออำเภอ เรื่องก็เงียบหาย นับว่าในช่วงหลังมีนาคมนี้เกิดกระแสการต่อต้านที่เพิ่มมากขึ้น ทีมจิตอาสาได้ขยายการต่อสู้ในวงกว้างในระดับอำเภอ และ พื้นที่ใกล้เคียงโดยการการโพสต์ภาพภูเขาหัวล้านของเมืองด่านซ้ายลงในเพจ ในเฟซบุคป่าชุมชนในช่วงเมษายน 2558 เพื่อให้คนรู้จักสถานการณ์การทำลายป่าต้นน้ำป่าสัก ป่าต้นน้ำหมัน หันมาใส่ใจเรื่องป่าไม้ขณะเดียวกันจิตอาสาต้องการยกระดับการต่อสู้ให้เกิดกระแสมากขึ้นตามโจทย์ที่ว่าทำอย่างไรจะทำให้คนรู้จักด่านซ้ายมากขึ้น รู้จักภูเตาโปงมากขึ้น และมีส่วนร่วมในการสร้างกระแสการต่อสู้ จิตอาสาพยายามสร้างกิจกรรมเชิงสัญลักษณ์เช่น กิจกรรมบวชป่าเพื่อแสดงสัญลักษณ์ของการต่อสู้ที่จะอนุรักษ์ป่าชุมชน กิจกรรมชุดลอกและเลี้ยงผีเจ้าที่ข้าอเลิศเพื่อฟื้นฟูตามความเชื่อดั้งเดิม การจัดทำสำนักงานป่าชุมชน การใช้สื่อวิทยุในท้องถิ่น การดิงนักวิชาการท้องถิ่นเข้ามาทำการวิจัย การโพสต์ภาพความสวยงามของภูเตาโปงเพื่อดึงนักท่องเที่ยวเข้ามาพื้นที่ เป็นการเปิดพื้นที่ภูเตาโปงให้เป็นพื้นที่สาธารณะ ซึ่งถือเป็นกลยุทธ์หนึ่งของการต่อสู้

2. ยกระดับฐานะการต่อสู้สู่สังคมในวงกว้าง มีการใช้สื่อสาธารณะเพื่อประชาสัมพันธ์กิจกรรมป่าชุมชน และร้องทุกข์กับผู้ที่มีอำนาจในกรมป่าไม้กลยุทธ์หนึ่งในการต่อสู้ นอกจากเครือข่ายบุคคลในชุมชนแล้ว ในขณะเดียวกันทีมจิตอาสาใช้สื่อออนไลน์ เช่น เพจด่านซ้ายไทเลย นำเสนอวัฒนธรรม สร้างความภาคภูมิใจความเป็นไทด่านผ่านวิถีอาหารพื้นบ้าน ประเพณี

วัฒนธรรม แต่แทรกการอนุรักษ์ป่าและความมั่นคงทางอาหาร พร้อมทั้งเปิดเฟสบุค “ป่าชุมชนบ้านบุงกุ่ม” เพื่อดึงเครือข่ายแนวร่วมการอนุรักษ์ป่า ผลก็คือ ได้แนวร่วมการอนุรักษ์ป่าจากกลุ่มที่หลากหลายเช่น NGO ข้าราชการบำนาญป่าไม้ที่หวงแหนผืนป่า เข้ามาเป็นพันธมิตรให้กำลังใจ ในช่วงนี้ยังมีการทำสื่อสิ่งพิมพ์ที่นี้ด้านซ้าย เป็นฉบับที่ 3 ได้รับความสนใจจากคนในท้องถิ่นเป็นจำนวนมาก

สร้างเครือข่ายสื่อมวลชนต่างๆ ทั้งในท้องถิ่นและส่วนกลาง ให้เข้ามาเผยแพร่ข้อมูลในวงกว้างแม้กระทั่งการเข้าไปพบหัวหน้าส่วนราชการระดับกรมเพื่อนำเสนอปัญหาในพื้นที่ หลังจากจิตอาสาป่าชุมชนได้ขยายวงกว้างของการต่อสู้แต่เป็นการต่อสู้ภายในท้องถิ่น มีเป้าหมายสำคัญก็คือ หนังสือขอจัดตั้งป่าชุมชนได้รับการพิจารณา และได้รับอนุญาตจากอธิบดีกรมป่าไม้ดังนั้นจิตอาสาจึงนำเสนอเรื่องราวของตน เรื่องราวของภัยแล้ง ผ่านสื่อสาธารณะ ช่วงพฤษภาคม-มิถุนายน 2558 เช่น ช่อง 7 สีช่อง 3 ช่อง 13 สยามไทย สื่อ ASTV (New1) รายการคนเคาะข่าว ลงคลิปผ่าน www.youtube.com

หลังจากที่สำนักทรัพยากรป่าไม้ที่ 6 อุตรธานีเข้ามาสำรวจการจัดตั้งป่าและจับพิกัดเมื่อวันที่ 4 พฤศจิกายน 2557 (หลังยื่นการจัดตั้งป่า 4 มิถุนายน 2557) มีกิจกรรมการเคลื่อนไหวการต่อสู้ของชุมชน เพราะผู้ได้รับผลกระทบคือราษฎรหมู่บ้านห้วยตาดจำนวนหนึ่ง ขอคัดค้านการจัดตั้งป่าชุมชนรวมถึงการดำเนินการของกลุ่มจิตอาสา เช่น การติดป้ายประกาศเป็นเขตป่าชุมชน บางชุมชนตอบโต้ความไม่พอใจโดยร้องทุกข์ การผลักดันให้ผู้บุกรุกออกจากพื้นที่โดยมีอัตรากำลังติดอาวุธในปี 2550 และการเสียสละพื้นที่คั้นผืนป่าของชุมชนบุงกุ่ม เมื่อได้รับแรงกดดันมากขึ้นในที่สุดจึงเข้าร้องทุกข์กับผู้มีอำนาจในกรมป่าไม้ทำให้การดำเนินการจัดตั้งป่าได้รับความสนใจมากขึ้น

ปรากฏการณ์ดังกล่าวถือว่าเป็นการสร้างเครือข่ายในช่วงการขออนุญาตจัดตั้งป่าชุมชนบ้านบุงกุ่ม รหัสป่าชุมชนที่ 4205100101 ลงวันที่ 25 สิงหาคม 2558 และมีผลบังคับใช้ตั้งแต่ 25 สิงหาคม 2558 ถึงวันที่ 24 สิงหาคม 2568 ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความสำเร็จในขั้นต้นของกลุ่มจิตอาสาป่าชุมชนบ้านบุงกุ่ม (สำนักจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่ 6 (อุตรธานี), 2557) ความสำเร็จของการดำเนินการต่อสู้เพื่อจัดตั้งป่าชุมชนดังกล่าว มีปัจจัยเกื้อหนุนและกลยุทธ์ที่ทำให้ดำเนินการได้สำเร็จ ถือเป็นต้นแบบของการต่อสู้สรุปได้ดังนี้

1. ผู้นำ กลุ่มจิตอาสา และชุมชนบ้านบุงกุ่ม ผู้นำในการต่อสู้ป่าการจัดตั้งป่าชุมชนบ้านบุงกุ่มเป็นผู้นำที่ไม่เป็นทางการ ด้วยเพราะประสบการณ์ที่เคยทำงานสื่อมวลชน ประกอบกับอุปนิสัยที่รักความยุติธรรม เป็นคนกล้าได้กล้าเสีย มีชั้นเชิงในการเจรจาต่อรองและมีวิสัยทัศน์และการวางแผนที่ดีส่งผลให้การต่อสู้การต่อรอง เป็นไปอย่างมีขั้นตอน และพร้อมที่จะปรับเปลี่ยนได้ตามสถานการณ์สอดคล้องกับข้อความที่ว่า “ผู้นำต้องกล้าตัดสินใจแก้ไขปัญหามากมาย ได้อย่างเด็ดขาด ทันท่วงทีและไม่หลีกเลี่ยงความขัดแย้ง กล้าเผชิญกับผลดีและผลเสียที่อาจเกิดขึ้นจากการตัดสินใจแก้ไขปัญหานั้นๆ การปฏิบัติงาน ก็จะประสบความสำเร็จ” สมิต

(Smith, 1997) ส่วนทีมจิตอาสาป่าชุมชนส่วนใหญ่เป็นคนหนุ่ม เมื่อมีความพร้อมทั้งใจและกาย ผสมผสานกับความฮึกเหิมด้วยเพราะได้รับแรงกระตุ้น ความหวัง และความศรัทธาต่อผู้นำ ตลอดจนสำนักที่บรรพบุรุษได้เสียสละผืนป่าแต่ถูกหมู่บ้านอื่นเข้ามาครอบครอง รู้สึกไม่ได้รับความเป็นธรรม จึงมีแรงผลักดัน พร้อมทั้งจะร่วมต่อสู้เพื่อส่วนรวมในนามจิตอาสา ส่วนชาวบ้านในชุมชนเมื่อได้รับความรู้เรื่องประโยชน์ของการจัดตั้งป่าชุมชนว่ามีคุณค่าต่อวิถีชีวิตในแง่ อาหาร ยารักษาโรค และระบบนิเวศ จึงพร้อมที่จะสนับสนุน และมีส่วนร่วมต่างๆ ที่จิตอาสาได้ทำให้กับชุมชน ดังข้อความที่ว่า ‘จิตอาสา’ คือ ผู้ที่มีจิตใจที่เป็นผู้ให้ไม่ว่าจะเป็นสิ่งของ เงินตรา ธนบัตร รวมถึงการให้ความช่วยเหลือด้วยกำลังและแรงกาย แรงสมองที่ตนมีเรียกได้ว่าเป็นการเสียสละในสิ่งที่ตนเองมีอยู่แล้ว และแบ่งปันให้กับผู้อื่น” (พระไพศาล วิสาโล, 2561)

2. การสร้างความตระหนักให้คนเห็นคุณค่าในการอนุรักษ์ป่า ในการจัดตั้งป่าชุมชนฯ แรกๆมีการให้ความรู้เรื่องการอนุรักษ์ป่า การสร้างความตระหนักให้ชุมชนเห็นคุณค่าต่อการอนุรักษ์การฟื้นฟูแหล่งน้ำ ดังคำพูดที่ว่า “เริ่มปลูกป่าที่จิตใจคนเสียก่อน” การชี้ให้เห็นคุณค่าในฐานะแหล่งอาหาร แหล่งสร้างอาชีพและรายได้ของชุมชน การชี้ให้เห็นความสัมพันธ์ของคนกับป่าที่จะอยู่ได้โดยไม่เบียดเบียนป่าตลอดจนการปลูกสำนึกในความเสียสละของบรรพบุรุษที่ยอมคืนผืนป่าให้กับรัฐ ส่งผลให้ชุมชนเกิดพลังความสามัคคีให้ความร่วมมือกับกลุ่มจิตอาสาเป็นอย่างดีและรู้สึกร่วมในการต่อสู้

3. การดึงเครือข่ายทั้งสื่อมวลชน ภาครัฐ ภาคเอกชน เข้ามามีส่วนร่วมการต่อสู้ครั้งนี้ หากไม่ได้รับความร่วมมือจากรัฐเท่า อาทิเช่น ป่าไม้พิชฌุโลก กอ.รมน. ทหาร (พยัคฆ์ไพร) กรมป่าไม้อาสาสมัครฯ (อส.) สมาคมต่อต้านโลกร้อน สื่อมวลชนทั้งในท้องถิ่นและส่วนกลางเข้ามาเป็นเครือข่ายการต่อสู้อาจทำให้การต่อสู้ไม่สำเร็จ เพราะเครือข่ายเหล่านี้ต่างก็ทำหน้าที่ สร้างความเชื่อมั่น เป็นกำลังใจต่อทีมจิตอาสา มาก เพราะได้รับแรงกดดันต่างๆ อีกทั้งกลุ่มจิตอาสา มีข้อจำกัดในการใช้อำนาจดำเนินการในบางเรื่อง เช่น การผลักดันผู้บุกรุกออกจากพื้นที่ จำเป็นต้องให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องเป็นผู้ดำเนินการ อีกประการหนึ่งคือ เป็นการลดความขัดแย้งและการปะทะกันของชุมชนคู่กรณี

4. การสร้างกิจกรรมเพื่อประชาสัมพันธ์และกิจกรรมเชิงสัญลักษณ์เป้าหมายของการใช้สื่อและการจัดกิจกรรมเชิงสัญลักษณ์ทั้งหลาย ไม่ว่าจะเป็นการจัดกิจกรรมเวทีที่นี้ด่านซ้าย ถึง 2 ครั้ง การทำวารสารด่านซ้ายไทเลย วารสารด่านซ้ายทุเดย์การทำเพจด่านซ้ายไทเลย การทำเฟสบุคป่าชุมชนบ้านบุงกุ่ม กิจกรรมการบวชป่า กิจกรรมชุดลอกซำอีเลิศและเลี้ยงผีเจ้าที่ กิจกรรมการท่องเที่ยว การศึกษาดูงานเชิงนิเวศของสถานศึกษา การศึกษาวิจัยต่างๆ ตลอดจนการสร้างสำนักงานป่าชุมชน ถือเป็นการยกระดับของการต่อสู้ให้มีพื้นที่กว้างขึ้น ทั้งนี้เพื่อสร้างแนวร่วมในการต่อสู้ประชาสัมพันธ์ให้คนรู้จักภูเขาโปง และป่าชุมชน ตลอดจนสร้างคุณค่า ความสำคัญของภูเขาโปงในแง่แหล่งศึกษาธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของอำเภอด่านซ้าย อีกทั้งสร้างความกดดันให้แก่ภาครัฐ และผู้เสียผลประโยชน์เพราะมีกิจกรรมสม่ำเสมอ

5. กลยุทธ์การตอบโต้ต่อรอง และการเข้าถึงหน่วยงานที่รับผิดชอบที่มีระดับสูงกว่ากลยุทธหนึ่งที่ทีมจิตอาสาป่าชุมชนได้นำมาเป็นเครื่องมือคือการยื่นข้อต่อรองทางกฎหมายกับผู้บุกรุกและภาครัฐโดยอ้างถึงพรบ.ป่าสงวนแห่งชาติพ.ศ. 2507 และ บันทึกการตรวจสอบพื้นที่เมื่อวันที่ 24 ตุลาคม 2550 โดยพนักงานเจ้าหน้าที่หน่วยป้องกันรักษาป่าที่ลย.4 (ด่านซ้าย) และคณะ ซึ่งมีข้อตกลงสรุปได้ว่า “ชุมชนที่บุกรุกพื้นที่ หลังจากเก็บเกี่ยวผลผลิตแล้วจะออกจากพื้นที่และจะไม่กลับมาปลูกอีก เพื่อให้ป่าไม้คืนสู่สภาพดั้งเดิม และได้ทำการปักหมุดเป็นแนวเขต หากละเมิดยินดีให้ดำเนินคดีตามกฎหมาย” (คณะตรวจสอบพื้นที่, 24 ตุลาคม 2550)

ในเรื่องการต่อรองต่อเจ้าหน้าที่รัฐนั้นทีมจิตอาสาสมัครนำเรื่องการละเลยการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่รัฐเพื่อกดดันเจ้าหน้าที่ให้ดำเนินการในด้านต่างๆซึ่งถือเป็นกลยุทธ์การต่อสู้อีกแนวทางหนึ่งคือการเข้าถึงหน่วยงานที่รับผิดชอบที่มีระดับสูงกว่าเพราะไม่ไว้วางใจหน่วยงานระดับท้องถิ่น ทีมจิตอาสาได้ยื่นเรื่องต่อระดับจังหวัดพร้อมด้วยเข้าพบอธิบดีเพื่อนำเสนอปัญหาการจัดตั้งป่าชุมชน โดยเชื่อว่าผู้มีอำนาจสูงกว่าจะมีอำนาจสั่งการในสายบังคับบัญชาได้ดังจะเห็นว่าเมื่อเข้าพบอธิบดีกรมป่าไม้แล้ว ได้ส่งเจ้าหน้าที่มาตรวจสอบข้อเท็จจริง และอธิบดีเดินทางมาในพื้นที่อำเภอด่านซ้ายด้วยตนเอง ทำให้เรื่องราวการจัดตั้งป่าชุมชนทำได้สำเร็จตามที่คาดหวัง

จะเห็นได้ว่ากระบวนการจัดตั้งป่าชุมชนของจิตอาสาใช้กระบวนการแบบมีส่วนร่วมในลักษณะเครือข่ายในหมู่บ้าน เครือข่ายระดับท้องถิ่นและเครือข่ายระดับประเทศ การมีส่วนร่วมที่สำคัญคือการมีส่วนร่วมในด้านแนวคิดของจิตอาสา การสร้างสำนึกร่วมหวงแหนป่าซึ่งบรรพบุรุษได้เสียสละเพื่อเป็นแหล่งอาหารของชุมชน และความร่วมมือทุกฝ่ายของชุมชน ประกอบด้วยกลุ่มสตรีผู้สูงอายุ เป็นแนวร่วมที่สำคัญคอยเป็นกำลังใจและหนุนเสริมแก่กลุ่มจิตอาสา ซึ่งปัจจัยสำคัญในการจัดตั้งป่าชุมชนได้สำเร็จ

บทบาทต่อการอนุรักษ์และการจัดการป่าชุมชน

หลังจากได้รับการอนุญาตให้จัดตั้งป่าชุมชน ในปลายปี 2558 เป็นช่วงเวลาเดียวกับโครงการวิจัยของมหาวิทยาลัยราชภัฏเลย ได้ร่วมกับชุมชนบ้านบึงกุ่มพัฒนาจิตวิทยวิจัยเพื่อหารูปแบบและแนวทางการจัดการทรัพยากรในป่าชุมชนบ้านบึงกุ่ม ได้เริ่มดำเนินการในต้นปี 2559 ซึ่งผลจากกระบวนการจัดเวทีการหาแนวทางในการอนุรักษ์และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในป่าชุมชน ส่งผลให้เกิดการคณะทำงานภายใต้ชื่อ คณะกรรมการป่าชุมชน โดยมีแกนนำจิตอาสาป่าชุมชนเป็นประธาน มีกลุ่มสตรีเป็นกรรมการ และผู้นำชุมชนและปราชญ์ท้องถิ่นมีบทบาทเป็นที่ปรึกษา ส่งผลให้เกิดปัญหาในการทำงานในช่วงหลังเพราะอำนาจเบ็ดเสร็จในบางเรื่องอยู่กับผู้นำชุมชน เช่น การพัฒนาเส้นทางตรวจป่าหรือโครงการเกี่ยวกับป่า ไม่ได้รับความร่วมมือจากผู้นำชุมชน ชุมชนบ้านบึงกุ่มมีการระเบียบและกฎเกณฑ์การใช้ป่าชุมชน มีการประกาศแนวเขตป่าชุมชน การตรวจป่าและแนวกันไฟที่ชัดเจนของทีมจิต

อาสาและกรรมการป่าชุมชนฯ นอกจากนั้น ทรัพยากรธรรมชาติในป่าชุมชนได้รับการอนุรักษ์มีการจัดการความรู้เพื่อสร้างเป็นแหล่งเรียนรู้ด้านสมุนไพร พันธุ์ไม้พื้นถิ่นของชุมชน แหล่งเรียนรู้ด้านแมลง โดยทีมจิตอาสาปราชญ์ท้องถิ่น และชุมชน ได้ร่วมดำเนินกิจกรรมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติได้แก่

4.1 กิจกรรมการสร้างสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติทีมจิตอาสา คณะกรรมการป่าชุมชน ร่วมกับชุมชนและทีมวิจัย จัดกิจกรรมเยาวชนพิทักษ์สิ่งแวดล้อม โดยเน้นเยาวชนในกลุ่มน้ำหมันร่วมกิจกรรม ในเดือนกุมภาพันธ์ 2559 ณ โรงเรียนอนุบาลด่านซ้าย และในกิจกรรมดังกล่าวมีการจัดเสวนา "ความเป็นมาและแนวทางอนุรักษ์ป่าชุมชนบ้านบุงกุ่ม" โดยตัวแทนจิตอาสาป่าชุมชน นักวิชาการท้องถิ่น สื่อมวลชน และนักการเมืองท้องถิ่นร่วมเสวนา นอกจากนั้นยังมีกิจกรรมเชิงอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากร เช่น "บวชป่า" และกิจกรรมปันไปปลูก กิจกรรมคืนกล้าไม้สู่ป่า กิจกรรมปลูกป่าเฉลิมพระเกียรติแม้ว่ามีหน่วยงานหลากหลาย เช่น ททท.แห่งประเทศไทย จังหวัดเลย มูลนิธิรักษ์ในหลวงมหาวิทยาลัยราชภัฏเลย เข้ามาหนุนเสริมและให้งบประมาณในการดำเนินกิจกรรมแต่ผู้เข้าร่วมทั้งหมดคือจิตอาสากรรมการป่าชุมชน และชุมชนบ้านบุงกุ่ม

4.2 กิจกรรมเผยแพร่ประชาสัมพันธ์โครงการในท้องถิ่น และในงานประชุมสัมมนา ระดับชาติทีมจิตอาสาและกลุ่มสตรีบ้านบุงกุ่ม ได้ร่วมกิจกรรมเผยแพร่ประชาสัมพันธ์โครงการในท้องถิ่นผ่านหนังสือพิมพ์เพจ เฟสบุค และยูทูปทีวีออนไลน์กิจกรรมมหกรรมคอนเสิร์ตมหากุศลคนรักษ์เตาโปงตลอดจนนำเสนอผ่านนิทรรศการในงานประกาศผลรางวัล "คนรักษ์ป่า ป่ารักชุมชน" ณ รร.มิราเคิลแกรนด์ร่วมจัดนิทรรศการ "Research for Strategy Management" : วิจัยเพื่อยุทธศาสตร์พื้นที่จ.อุดรธานีร่วมจัดนิทรรศการในงานมหกรรมวิจัยแห่งชาติ 2560 (Thailand Research Expo 2017) ในเดือนสิงหาคม 2560 ณ รร.เซ็นทาราแกรนด์ทอม. และในวันที่ 23 กุมภาพันธ์ 2561 ในงานประชุมวิชาการระดับชาติราชภัฏเลยวิชาการ ประจำปี 2561 หัวข้อ การบูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่นสู่นวัตกรรมอย่างยั่งยืน ณ ศูนย์ภาษาและคอมพิวเตอร์มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย

4.3 กิจกรรมการใช้ผลประโยชน์จากป่าชุมชน เป็นกิจกรรมที่นำผลผลิตจากป่าชุมชนได้แก่ น้ำผักสะทอน สมุนไพรพื้นบ้าน และหน่อไม้ดอง กิจกรรมดังกล่าวดำเนินการโดยจิตอาสาป่าชุมชนและกลุ่มสตรีแล้วนำผลผลิตจำหน่ายในนิทรรศการต่างๆ และจัดแสดงผลงานในการต้อนรับคณะศึกษาดูงานจากเครือข่ายนอกจากกิจกรรมดังกล่าวแล้ว ปัจจุบันทีมจิตอาสาร่วมกับคณะกรรมการป่าชุมชน และกลุ่มสตรีได้เปิดป่าชุมชนเพื่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศให้แก่ผู้สนใจ สร้างความตระหนักในด้านการอนุรักษ์และเห็นคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติแก่นักท่องเที่ยว ซึ่งถือเป็นส่วนหนึ่งของการอนุรักษ์ป่าชุมชน อีกทั้งคณะกรรมการฯได้จัดทำระเบียบการใช้ป่า การทำกิจกรรมสร้างแนวกันไฟ และการออกตรวจป่าเดือนละสองครั้ง และในปัจจุบันพื้นที่ซึ่งมีข้อขัดแย้งของสามหมู่บ้าน รัฐได้เข้ามาจัดการโครงการสร้างป่าสร้าง

รายได้และปลูกป่าเฉลิมพระเกียรติซึ่งเป็นแนวทางการป้องกันการบุกรุกป่าเพิ่มเติมและทำให้ลดความขัดแย้งของคนในชุมชนลงได้

สรุป

นับได้ว่าทีมจิตอาสาป่าชุมชนบ้านบุงกุ่ม ซึ่งเป็นกลุ่มคนรุ่นใหม่ถือเป็นแกนนำที่ไม่ได้มีการจัดตั้งโดยภาครัฐ ได้มีบทบาทสำคัญต่อการจัดตั้งป่าชุมชนในฐานะผู้ริเริ่มและดำเนินการต่อสู้เรียกร้องให้มีการก่อตั้งป่าชุมชนบ้านบุงกุ่มได้สำเร็จ ชุมชนบ้านบุงกุ่มมีจิตสำนึกหวงแหนและอนุรักษ์ป่าชุมชน มีความภาคภูมิใจในผืนป่าที่บรรพบุรุษได้เสียสละพื้นที่เพื่อเป็นป่าอนุรักษ์ ส่งผลให้ได้รับรางวัลรองชนะเลิศระดับประเทศ โครงการ “คนรักป่า ป่ารักษ์ชุมชน ประจำปี 2559 โดยกรมป่าไม้ร่วมกับบริษัทไฟฟ้าโฮลดิ้งจำกัด ผลของรางวัลชุมชนมีความมั่นใจ ภูมิใจกล้านำเสนออัตลักษณ์ชุมชนในด้านวิถีการอยู่ร่วมของคนกับผืนป่า ความสมบูรณ์ของธรรมชาติที่สวยงามของภูเขาไปสู่อำเภอเมืองเชียงใหม่ในเขตวัฒนธรรม ในปี 2560 “ป่าชุมชนเป็นการจัดการป่าไม้ที่แสดงถึงภูมิปัญญาของท้องถิ่นโดยการจัดการป่าไม้เพื่อประโยชน์ของชุมชนที่ได้ถ่ายทอดสืบต่อกันมาเป็นพื้นฐานทางวัฒนธรรม ทางด้านการเกษตรกรรมความเชื่อ และประเพณีท้องถิ่นที่แสดงให้เห็นถึงการพึ่งพิงพื้นที่ป่าไม้ของประชาชนในแต่ละประเทศ” (โกมล แพรกทอง และจินตนา อมรสวนสิน, 2535 : 536)

เอกสารอ้างอิง

- กรมป่าไม้. (2553). แนวทางปฏิบัติเกี่ยวกับการระวางชี้แนวเขตป่าไม้และการตรวจพิสูจน์ที่ดิน. กรุงเทพมหานคร : กรมป่าไม้.
- โกมล แพรกทอง และจินตนา อมรสวน. (2535). การป่าไม้ชุมชนในระบบป่าชุมชน. ในเอกสารชุดวิชาการ ป่าไม้ชุมชน เล่ม 2. นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- นักวิจัยท้องถิ่นด่านซ้าย. (2547). รายงานวิจัยโครงการอบรมวิจัยเชิงปฏิบัติการด้านประวัติศาสตร์โบราณคดีและชาติพันธุ์: การเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์สังคมและวัฒนธรรมในกลุ่มน้ำห่มัน กรณีศึกษาบ้านด่านซ้าย นาเวียง และนาหอ อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- ป้องกันและรักษาป่าไม้เลย.4 (โคกงาม). (2550. 24 ตุลาคม). บันทึกการตรวจสอบพื้นที่ของคณะกรรมการตรวจสอบพื้นที่ของหมู่บ้านนาเวียง บุงกุ่มและห้วยตาต. เลย : สำนักงานป้องกันรักษาป่าไม้เลย. 4 (โคกงาม) อ.ด่านซ้าย จ.เลย
- พระไพศาล วิสาโล. จิตอาสาคืออะไร. สืบค้นเมื่อ 10 มีนาคม แหล่งที่มา : <https://sites.google.com/site/gangjitarsa/cit-xasa-khux-xari>. [10 มีนาคม].

- สมชัย เสนานุช. (2558, 16 ธันวาคม). อดีตผู้ใหญ่บ้านบุงกุ่ม. สัมภาษณ์โดย พยุงพร ศรีจันทวงศ์ วัดศรี มงคล บ้านบุงกุ่ม ต.นาหอ อ.ด่านซ้าย จ.เลย
- สมภาร โพธิปลัด. (2558, 16 ธันวาคม). อดีตผู้ใหญ่บ้านบุงกุ่ม. สัมภาษณ์โดย พยุงพร ศรีจันทวงศ์ วัดศรีมงคล บ้านบุงกุ่ม ต.นาหอ อ.ด่านซ้าย จ.เลย
- สำนักจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่ 6 (อุดรธานี), สำนัก. (2557). การจัดทำโครงการป่าชุมชน จังหวัดเลย. อุดรธานี : สำนักจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่ 6 (อุดรธานี).
- อรัชย์ โพธิปลัด. (2558, 16 ธันวาคม). ประธานกรรมการป่าชุมชนบ้านบุงกุ่ม. สัมภาษณ์โดย พยุงพร ศรีจันทวงศ์ วัดศรีมงคล บ้านบุงกุ่ม ต.นาหอ อ.ด่านซ้าย จ.เลย
- อรรถพันธ์ สิริคุ้มครองกุล. (2558). “ย้อนรอยป่าชุมชนบ้านบุงกุ่ม ฤๅจะถึงคราวล่มสลาย” ด่านซ้ายทูเดย์. 1(1) มีนาคม : 17-19.
- อรรถพันธ์ สิริคุ้มครองกุล. (2558, 16 ธันวาคม). ประธานจิตอาสาป่าชุมชนบ้านบุงกุ่ม. สัมภาษณ์โดย พยุงพร ศรีจันทวงศ์ วัดศรีมงคล บ้านบุงกุ่ม ต.นาหอ อ.ด่านซ้าย จ.เลย
- เอกรินทร์พึงประชา และคณะ. (2559). แนวทางการจัดการลุ่มน้ำหมันโดยเครือข่ายทางสังคมเพื่อความมั่นคงทางอาหารของชุมชน. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- Smith, Dayle M. (1997). The Practical Executive and Leadership. Lincolnwood : NTC Business Books.